

15-21 HAZİRAN 1980 YILINDA İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ
PETER LAURENCE'İN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU
BÖLGELERİ GEZİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION ON BRITISH AMBASSADOR TO TURKEY PAUL
LAURENCE'S TOUR OF EAST OF TURKEY BETWEEN 15-21 JUNE 1980

YASİN COŞKUN

Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
Asst. Prof. Dr., Siirt University, Faculty of Science and Letters, Department of History.

tarihli@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8151-7874

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-60, Eylül-September 2017 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 12.11.2016
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 13.08.2017
Sayfa-*Pages* : 585-596
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat2672>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by iThenticate.

**15-21 HAZİRAN 1980 YILINDA İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ
PETER LAURENCE'IN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU
BÖLGELERİ GEZİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
AN EVALUATION ON BRITISH AMBASSADOR TO TURKEY PAUL
LAURENCE'S TOUR OF EAST OF TURKEY BETWEEN 15-21 JUNE 1980

YASİN COŞKUN

Öz

Bu çalışmada; İngiliz Büyükelçisi Peter Laurence'ın 15-21 Haziran 1980 tarihlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirmiş olduğu seyahat neticesinde, Londra'ya sunmuş olduğu rapor ele alınmıştır. Ankara'da bulunan İngiliz Büyükelçiliği gönderdiği raporlarla Londra'yı sürekli bilgilendirmiştir. Bu bilgiler genelde ülkede yaşanan olayların ilk elden İngiliz dışişlerine aktarılması tarzında olmuştur. Fakat bunun yanı sıra İngiliz Büyükelçiliğinde çalışan diplomatlar zaman zaman sahaya inerek ülke içinde geziler yapmışlar ve yaptıkları gözlemleri Londra'ya rapor etmişlerdir. İşte bu gezilerden bir tanesi de bizzat zamanın İngiliz Büyükelçisi Paul Laurence tarafından gerçekleştirilmiştir. 15-21 Haziran 1980 tarihlerinde gerçekleşen bu gezide Büyükelçi, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde birçok vilayete gitmiş ve aynı zamanda ilçelere de ziyaretlerde bulunmuştur. Bölgedeki izlenimlerini gün gün kaydetmiş ve yaptığı analizleri rapor halinde Londra'ya sunmuştur. Bu raporda bölge hakkında yapılan yorumların yanı sıra, Büyükelçinin bölgede bulunan resmi idarecilerle olan temasları da aktarılmış ve onlar hakkında Büyükelçinin kişisel yorumları da yer almıştır. İngiliz arşivlerinde yapılan titiz bir araştırmanın neticesi olan çalışma, dönemin İngiliz Büyükelçisinin yaptığı bu ziyaretler kapsamında hazırlanmış olduğu raporu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İngiliz İlişkileri, İngiliz Büyükelçiliği, İngiliz Dış Politikası.

Abstract

This study analyses British ambassador to Turkey Paul Laurence's report submitted to the Foreign Office after his tour of East of Turkey between 15-21 June 1980. The Ambassador recorded his impressions of the areas that he visited and sent a report to London about his analysis of the region. The reports of the British Embassy in Ankara continuously informed London. These reports generally aim to provide first-hand information to the British Foreign Ministry about the events in Turkey. In addition, the British Embassy diplomats made occasional tours in Turkey and they reported their observations to London. One of these trips was personally made by the British Ambassador to Turkey Paul Laurence. The dates of the visit was 15-21 June 1980. The British Ambassador went to several provinces in the East part of Turkey and many districts were also visited by him. Apart from the comments made about the region, the Ambassador also gave information about the local official administrators that he had contacted during his visits. The Ambassador's personal comments on these officials also took place in his report.

Key Words: Anglo-Turkish Relations, British Embassy in Turkey, British Foreign Policy.

1. Giriş

Coğrafi konumu itibariyle uluslararası güçlerin her zaman yakından takip ettiği bir devlet olan Türkiye, özellikle 12 Eylül 1980 Darbesi öncesinde ülkede meydana gelen olaylar nedeniyle daha da yakından izlenen bir devlet konumuna gelmiştir (bkz. Coşkun 2016: 530-535). Bu bağlamda, Dünya'nın önemli güçlerinden olan İngiltere de Türkiye'de yaşanan gelişmelere karşı kayıtsız kalmamıştır. Özellikle Ankara'da bulunan İngiliz Büyükelçiliği kanalıyla Türkiye hakkında malumat toplamaya çalışmıştır (bkz. FCO, 9/3053 1980; FCO, 9/3054, 1980; FCO, 9/3055, 1980; FCO, 9/3058, 1980).

Tarihsel sürece bakıldığında İngilizlerin Türklerle olan ilişkisi çok daha eskilere dayanmaktadır. 1571 yılındaki İnebahtı yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında diplomatik ilişkiler canlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte ilk İngiliz Konsolosu olarak addedilen William Harborne 1578 yılında İstanbul'a gelmiştir (Kocabaşoğlu 2004: 18).

17. ve 18. yüzyıllarda değişen şartlara ve gelişmelere istinaden İngiliz diplomatların Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri giderek artmaya başlamıştır. İlk etapta ticari yönü ağır basan bu ilişkiler, özellikle 19. yüzyıl ile beraber siyasi alanda da önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Özellikle, "hasta adam" olarak nitelendirilen Osmanlı'nın Rusya karşısında ayakta kalmaya çalıştığı dönemlerde, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen'in 1842 yılında İstanbul'a atadığı Büyükelçisi Stratford Canning'e verdiği talimatta, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir süre daha ayakta kalması konusunda Sultan'a yardım etmesini söylemesi, İngiliz Büyükelçilerin önemini daha da arttırmıştır (Kocabaşoğlu, 2004: 43). Bu süreçten sonra İngilizler gerek elçiler gerekse seyyahlar aracılığıyla Osmanlı Devleti hakkında çeşitli bilgiler elde etmişlerdir. 20. yüzyılın başlarında da bu tür faaliyetlerin arttığı görülmektedir. 13 Temmuz 1903 tarihinde İngiliz tebaasından Mösyö Mahangis (Sayengis) adından bir seyyahın; Musul, Kerkük, Süleymaniye, Zaho bölgelerini yanındaki tercümanlar ve ekibiyle birlikte ziyaret edip Hakkâri, Şırnak, Siirt ve Van bölgesini de gezdikten sonra bu bölgelerin haritalarını aldığı, aynı zamanda yanında ki tercümanlar ile birlikte gezmiş olduğu bölgeler hakkında bilgiler kaydettiği dönemin kaynaklarında kayıt altına alınmıştır (Işıқтаş 2016: 191).

Cumhuriyet'in ilanıyla ortaya çıkan yeni Türk devletinde de bu durum değişmemiştir. İngilizler 1925 yılında yeni büyükelçiliklerini Ankara'da açmışlar ve Sir Ronald Lindsay'ı Büyükelçi olarak göndermişlerdir. Bu tarihten sonra İngiliz Büyükelçiliği tarafından yıllık raporlarla Türkiye'deki siyasi, sosyal ve ekonomik durum düzenli olarak Londra'ya rapor edilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda İngiliz Büyükelçi Peter Laurence, 15-21 Haziran 1980 tarihleri arasında Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki bazı il ve ilçeleri içine alan bir gezi gerçekleştirmiş ve bölgedeki izlenimlerini Londra'ya rapor etmiştir. Bu rapor 12 Eylül darbesinin (*Hürriyet*, 12 Eylül 1980) hemen öncesinde bölgedeki durumu bir yabancı gözünden analiz etmek açısından önemli bir yere sahiptir. Büyükelçi, 15 Haziran günü Ankara'dan Van'a uçmuş ve 22 Haziran'a kadar bölgedeki diğer ziyaretlerini karayoluyla gerçekleştirmiştir. 22 Haziran günü de en son durağı olan Adana'dan Ankara'ya geri dönen Büyükelçi, bu ziyaretin bölgeye İngiliz makamları tarafından 1978 yılından beri yapılan ilk ziyaret olması hasebiyle önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçi, bu Doğu gezisini gerçekleştirmekte iki önemli amacı olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki, kendi ifadesiyle, coğrafi ve kültürel açıdan Ankara'dan uzak olan Türkiye'nin bu bölgeleri hakkında ilk elden bilgi sahibi olmak diye not etmiştir. İkinci amacı ise, 1978 yılında İngiliz Büyükelçilik diplomatlarından Tom Young'ın bölgeye gittiği ve 1980 yılına kadar geçen 2 yıllık süre içinde bölgede herhangi bir değişiklik olup olmadığını kontrol için bu geziyi gerçekleştirdiğini yazmıştır (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçi, bölgeyi ziyaretleri esnasında yerel yöneticilerin yardımlarının dokunmasının yanı sıra bazen engellendiklerinden bahsetmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın protokol dairesine bölgeye yapacağı ziyaret öncesi haber vermeyi bir görev bildiğini, fakat bunu ziyaret tarihinden 3 gün önce yaparak Türk yetkililerinin kendisini olası caydırma girişiminin önüne geçmek istediğini notları arasına eklemiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Büyükelçinin belirttiği üzere Dışişleri Bakanlığı'nın protokolden sorumlu birimi valileri telefonla arayarak, İngiliz Büyükelçisi'nin bölgeye yapacağı ziyaret hususunda bilgilendirmiş ve bu nedenle Büyükelçinin ilk gün gezisine başladığı Van şehrinden itibaren, Adana üzerinden geri döndüğü güne kadar üniformalı veya sivil polisler hatta jandarmalar tarafından kendisine eşlik edilmiştir. Büyükelçi, bulunduğu vali ve kaymakamların bölge hakkında açık bir şekilde bilgi verdiğini aktarmıştır. Her ne kadar bu resmi eşlikten Büyükelçi memnun gibi gözükse de, bu durumun kendisini bir kafeterya veya bir çay bahçesinde oturup, yerel insanlarla buluşma olanağını engellediği görüşünü de dile getirmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1).

Bir başka konu da, Büyükelçi coğrafya olarak Türkiye'nin doğu ve batısının farklı olduğunu ve tıpkı İngiltere ve İskoçya'yı ayıran dağ örgüsü gibi bir yapının olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin batısıyla kıyaslandığında insanların farklı yapıya sahip olduğunu yazmıştır. Son olarak, doğuya yaptığı bu ziyaret sırasında herhangi bir tehlikeli durumla karşılaşmadığı, hatta kendilerine eşlik eden koruma görevlilerinin de herhangi bir tehlikenin olmadığından söz ettiklerine değinmiştir. Yine de Büyükelçinin eklediği son bir nota göre, kendilerini korumakla görevli olan güvenlik güçlerinden birisinin hafif şekilde omuzlarını silkeleyerek gülümser bir şekilde "burası Türkiye her şey olabilir" dediğini belirtilmiştir (FCO, 9/3054 1980: 2).

2. Yöntem

21 Haziran 1980 yılında İngiliz Büyükelçisi Peter Laurence'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gezisi üzerine bir değerlendirilmeye yönelik yapılan bu araştırmada, tarih araştırmalarının doğasına uygun olarak, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olay ve olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin içerik analizlerini yapma fırsatı veren doküman analizi tekniği, tarih araştırmalarının önemli tekniklerinden birisini oluşturmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntem ve teknikleriyle oluşturulmuş, tarihi durum çalışması deseninde yürütülmüştür.

Bu araştırmanın verilerini, İngiliz Milli Arşivi'nde yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde tespit edilen belgeler oluşturmaktadır. Bu bağlamda arşivde yapılan taramalar neticesinde 15-21 Haziran 1980 tarihlerinde İngiliz Büyükelçisi Peter Laurence'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gezisi üzerine bir rapor tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden olan tarihi dokümanların analizi ve çözümlenmesinde kullanılan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. İlk önce araştırmanın amacına uygun olarak belgeler tasnif edilmiştir. Sonrasında İngilizce yazılmış olan raporun Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Yapılan tahlil ve incelemeler sonucunda elde edilen bulgular tarih biliminin gerektirdiği kurallar çerçevesinde değerlendirilip yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Değerlendirme

3.1. İngiliz Büyükelçisinin Van İli Hakkındaki İzlenimleri

İngiliz Büyükelçisi Peter Laurence'ın 15-21 Haziran 1980 yılında gerçekleştirmiş olduğu Doğu ve Güneydoğu gezisinin ilk ayağını Van şehri oluşturmaktadır. Yaklaşık bir buçuk saat süren uçak yolcuğunun ardından Ankara'dan Van'a ulaşan Peter Laurence, iki gün burada kalmıştır. İngiliz Büyükelçisinin Van ile başlayan bu gezisinde, Doğu'nun en ücra köşelerine gitmesinin sebeplerini uzun yıllara dayanan İngiliz politikasında aramak gerekir. Uygur Kocabaşoğlu'na göre; 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı'da görevlendirilen İngiliz konsoloslarına İngiliz hükümetleri tarafından bazı önemli misyonlar yüklenmişti. Bu misyonlardan biri de Anadolu topraklarında bulunan nüfusun yapısını incelemek ve Londra'ya rapor etmektir (Kocabaşoğlu, 2004: 204).

Büyükelçi Peter Laurence, Van'da kaldığı süre boyunca çeşitli konular hakkında raporunda en ince ayrıntısına kadar bilgiler sunmuştur. Örneğin kaldığı otel hakkında yeni yapılan bir yer olmasına rağmen 3. sınıf bir kaliteye sahip olduğundan, odalarında banyo bulunduğuna kadar not etmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Yine raporda dikkat çeken bir başka husus ise; Van'da Turizm Müdürü tarafından karşılandığı ve ayrıca beklemediği halde pistte Vali, Cumhuriyet Savcısı ve diğer resmi görevlilerin hazır bulunduğunu yazmıştır. Vali ile kısa bir görüşme gerçekleştirdikten sonra kendi ziyaretine devam ettiğini belirtmiştir. Özellikle, Büyükelçinin Van Valisi Yurda Uğur Ünal hakkındaki görüşleri dikkat çekicidir. Buna göre, Vali'nin 50'li yaşların sonunda bir görünüme sahip olduğunu belirten Büyükelçi, ilk intiba olarak herhangi bir cazibesi olmayan bir kişiliğe sahip olduğu görüşünü dile getirmiştir. Ünal'ın gülmediğine ve fazla konuşmadığına değinmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Fakat bir süre geçtikten sonra Vali'nin tavırlarının daha sıcak olduğuna değinmiş ve özellikle Vali'nin kendileri için verdiği akşam yemeğinden sonra Ankara'da veya herhangi bir yerde tekrar görüşmek üzere sözleştiklerinden bahsetmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçi, Van gezisinin ilk günü öğleden sonra Turizm Müdürü ile beraber 10. yüzyıl'dan kalma kilisenin bulunduğu Akdamar Adası'na ziyaret gerçekleştirmiştir. Adaya ayak bastıklarında kendilerine eşlik etmek üzere bir jandarma müfrezesi kendilerini karşılamıştır. Büyükelçi kendi notlarında, aslında böyle bir koruma müfrezesine gerek olmadığına, çünkü adada bulunan yerel insanların güneşli bir Pazar gününde adada piknik yaparak günün tadını çıkaran kişilerden başkası olmadığı görüşünü dile getirmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçi, Van gezisinin ikinci gününe Vali Ünal'a makamında resmi bir ziyaret yaparak başlamıştır. Burada yapmış olduğu görüşme neticesinde izlenimlerini kaleme alan Büyükelçi, Vali Ünal'ın çok meşgul olmadığını ve nadiren odasına görevlilerin ellerinde kâğıt ve mesajlarla girdiğini söylemiştir. Bununla birlikte Vali'nin tüm gününü kendilerine

ayırdığını ifade etmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Daha sonra Vali ile beraber yeni açılan bir müzeye hızlı bir ziyaret yaptıktan sonra Vali, Büyükelçiyi Van'ın doğusunda bulunan Özalp ilçesine götürmüştür. Büyükelçi burada Türkiye Kalkınma Vakfı tarafından organize edilen gönüllü eğitim merkezlerindeki el sanatları sergisini gezip 10'lu yaşlardan 30'lu yaşlara kadar bayan katılımcılara yapılan bir törenle sertifikalarını vermiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Özalp ilçesinin önde gelen resmi yetkililerinin hemen hepsi törende hazır bulunmuştur. Van'dan Özalp'a giderken geçtikleri yolun ayrıntısını bile Büyükelçi Londra'ya rapor etmiştir. Buna göre, ilk 5 km asfalt yol olmasına rağmen bu mesafeden sonra yolun toprak olduğuna değinmiş, fakat yine de yolun yüzeyinin iyi durumda olduğunu notları arasına eklemiştir. Bu yolun paralelinde İran'a ulaşan demiryolunun varlığına değinmiş ve bu yolun, yeni ve iyi bir durumda olduğundan bahsetmiştir. Aylardan beri bu tren yolunun İran tarafında olan sorunlardan dolayı çalışmadığının da altını çizmiştir (FCO, 9/3054 1980: 2).

Büyükelçi Peter Laurence'in Van ile ilgili vermiş olduğu bilgilere bakıldığında en ufak ayrıntıyı bile göz ardı etmediği dikkat çekmektedir. Bu durum, İngilizlerin yüzyıllar öncesinden beri bölgeye olan ilgisini ve bu yönde Büyükelçilerin çalışmasını göstermektedir. Ayrıca 19. yüzyılda İngiliz diplomatlarının görevlerinden birisi olan halkın durumunun iyileştirilmesi için alınan önlemleri izlemek ve bu bağlamda tavsiyeler yapmak olarak belirtilmiştir (Kocabaşoğlu, 2004: 204). Bu durum, gezi boyunca Büyükelçinin bölgenin alt ve üst yapısı ile ilgili ayrıntılı notlar tutmasını daha anlaşılabilir bir duruma getirdiği söylenebilir.

3.2. Hakkâri İlinde Büyükelçinin Notları

Büyükelçi Peter Laurence ve beraberindekiler, 17 Haziran günü sabahın erken saatlerinde elçiliğe ait olan vasıtayla Yüksekova'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Büyükelçi, bu seyahati esnasında Van-Yüksekova arası yoldan bahsederken iyi durumda bir asfalt yol olduğuna değinmiş ve yolculuklarının 3 saat sürdüğünü söylemiştir (FCO, 9/3054 1980: 2). Yüksekova'da öğle yemeği için duran Büyükelçi, ilk izlenim olarak Yüksekova'nın dağınık ve vasat bir şehir görüntüsü verdiğini yazmıştır (FCO, 9/3054 1980: 2). Daha sonra davet üzerine polis merkezine giden Büyükelçi, burada Kaymakamla yaklaşık olarak yarım saat süren bir görüşme gerçekleştirmiş, daha sonra Hakkâri'ye gitmek üzere yola koyulmuştur (FCO, 9/3054 1980: 2).

Büyükelçi raporunda Yüksekova Kaymakamı Ali Gün'den bahsederken 30'lu yaşların ortalarında genç bir adam olarak nitelemeye bulunmuş ve ilk izlenim olarak biraz düzensiz olduğuna dair bir imaj verdiğini belirtmiştir. Bu izlenimini aktarırken nedenini de raporda açıklamıştır. Bu bağlamda, Büyükelçinin Yüksekova'ya gelişi esnasında Kaymakam'ın arazi çalışmalarında olduğu, Büyükelçinin gelişini telsiz vasıtasıyla öğrendiği ve hızlı bir şekilde kendisini karşılamaya geldiği için böyle bir imaj vermiş olabileceği de Büyükelçi tarafından notları arasına eklenmiştir. Daha sonra raporunda Kaymakamlık binasını genel olarak sönük olarak tasvir etmiş, fakat Kaymakam'ın bölge için elinden gelen çalışmaları yaptığına dair bir görüntü sergilediğini de belirtmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçinin Yüksekova'daki izlenimlerinden sonra Hakkâri'ye giderken yolun kötü olması ve asfalt çalışmaları nedeniyle gecikmeli olarak Hakkâri'ye ulaştıkları

belirtilmiştir. O gece Hakkâri'de konaklayan Büyükelçiye, ordu evinde Vali ve iki jandarma albayının da katılımıyla yemek verilmiştir. Sabah kahvaltısını da Vali ile yapan Büyükelçi, daha sonra gezinin diğer ayağı olan Şırnak'a doğru yola çıkmıştır (FCO, 9/3054 1980: 3).

Büyükelçi, Hakkâri'de görüştüğü resmi görevliler hakkında da notlar tutmuştur. Buna göre, Hakkâri Valisi İrfan Kurucu'yu tasvir ederken kırklı yaşlarda genç biri olarak yazmış ve Van'daki mevkidaşından daha cana yakın bir kişiliğe sahip olduğu görüşünü dile getirmiştir (FCO, 9/3054, 1980: 1). Bulduğu bölgede popüler bir kişiliğe sahip olduğu ve jandarma komutanıyla iyi bir ilişkisi olduğunu da belirtmiştir. Van Valisi'nden farklı olarak, İrfan Kurucu'nun ailesinin kendisi ile beraber Hakkâri'de olduğu bilgisi de verilmiştir. Vali'nin kısa bir süre sonra Ankara'ya döneceğinden, Büyükelçiye tekrar bulaşmaktan memnun olacağını bildirdiği de raporda yer almıştır (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçi, Jandarma komutanı Albay Yalçın Erten hakkında da malumat vermiştir. 3 yıldır Hakkâri'de görevli olduğu ve yakın zamanda İstanbul'a dönmeyi beklediğini yazmıştır. 1979 yılı Mayıs ayında İngiltere'ye, terörist saldırılara karşı uygulanan teknikleri öğrenmek için gelen Türk subayların içinde yer aldığı ve onların tercümanı olarak da görev yaptığı notlar arasına eklenmiştir. İyi derecede Amerikan İngilizcesi konuştuğu ve kendisine karşı arkadaşça ve konuksever davrandığına değinmiştir. Ailesinin de Albay Erten'le beraber Hakkâri'de olduğundan bahsedilmiştir (FCO, 9/3054 1980: 2). Son olarak, Büyükelçi Hakkâri'den söz ederken, Van ilinden farklı olarak Vali ve diğer devlet görevlilerinin yerel halktan ayrı bir yaşam alanına sahip olduklarına değinmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1).

Büyükelçinin bölgedeki idari ve askeri görevliler hakkında almış olduğu bu notlar, bir asrı aşkın bir süredir İngilizlerin bölgedeki politikasının bir yansıması olduğu söylenebilir. Nitekim 1800'lerin sonunda İngiliz diplomatlara yüklenen misyonlardan bir tanesi de vilayetlerin nasıl yönetildiğini izlemek olarak belirlenmiştir (Kocabaşoğlu 2004: 204). Bu durumun bir neticesi olarak, 1980 yılında dönemin İngiliz Büyükelçisi Paul Laurence'ın Doğu gezisi esnasında karşılaştığı Türk yetkililer hakkında detaylı analizleri Londra'ya rapor etmesinin, bu İngiliz politikasının bir devamı niteliğinde olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Çünkü 1880 yılında da Anadolu'da bulunan İngiliz Askeri Başkonsolos Yarbay Wilson, İstanbul'daki Büyükelçi Goschen'e gönderdiği mesajda bulunduğu bölgelerdeki mutasarrıf, kaymakam, askeri birlik komutanları, defterdarlar, hâkim ve savcılar hakkında bu şekilde detaylı değerlendirmeler göndermiştir (Kocabaşoğlu, 2004: 206).

3.3. Büyükelçi Peter Laurence'ın Şırnak ve Mardin'deki İzlenimleri

Şırnak'a doğru ilerlerken Zap Vadisi ve Uludere mevkilerinden geçen Büyükelçi, buraların doğal güzelliklerine olan hayranlığını dile getirmiştir (FCO, 9/3054 1980: 3). Şırnak yolunun çamur içinde olduğundan bahseden Büyükelçi, Cizre'de dinlenmek için durduklarından ve Kaymakamla görüşmek için askeri gazinoya getirildiklerinden söz etmiştir. Yarım saatlik görüşmenin ardından Büyükelçi, Midyat ilçesine Mor Gabriel Manastırı'nı ziyaret etmek için yol almıştır. Cizre Kaymakamı Osman Badraşlı hakkında da notlar tutmuştur (FCO, 9/3054 1980: 2). Buna göre, Kaymakam Badraşlı'nın 30'lu yaşlarında yumuşak huylu bir görünüşe sahip olduğundan bahsetmiştir. Tarsus'ta doğup

Amerikan Koleji'nde okuduktan sonra, Ankara'da siyaset bilimi eğitimi aldığına değinilmiştir. Karşılaştığı sivil idareciler arasında İngilizce konuşabilen tek yönetici olduğuna dair bilgi vermiştir. Kaymakam'ın Ordu'dan Cizre'ye yeni atandığını, şikâyetçi olmasa da bu durumdan pek hoşlanmadığına dair bir izlenim verdiğine de Büyükelçi tarafından değinilmiştir (FCO, 9/3054 1980: 2).

Büyükelçi, Mor Gabriel Manastırı'na geldiklerinde keşiş ve yerel Süryanilerden başka, yüksek rütbeli devlet görevlilerinin de (Kaymakam ve jandarma komutanı) kendisini karşılamak üzere hazır bulunduğunu ifade etmiştir (FCO, 9/3054 1980: 3). Manastırda tur attıktan sonra yapılan akşam duasına Kaymakam'ın katılmadığı ama manastırda verilen akşam yemeğine ise Kaymakam ve heyetinin iştirak ettiği yazılmıştır. Akşam hava kararıırken Kaymakam ile beraber oradan ayrılan Büyükelçi, 1 saate yakın Kaymakam ve jandarma komutanı ile çay eşliğinde sohbet etmiş, akşam da askeri gazinoda konaklamıştır (FCO, 9/3054 1980: 3).

İngiliz Büyükelçi, Midyat kaymakamı Halis Peker'den bahsederken onun mevkidaşı Cizre Kaymakamı'nı anımsattığını dile getirmiştir. Peker'in de Ankara'da siyasal bilgiler okuduğunu, kendisinin Uşaklı, eşinin ise Ankaralı olduğunu, eşinin henüz ikinci çocuklarına doğum yaptığından Midyat'ta Kaymakam'ın yanında olmadığını yazmıştır (FCO, 9/3054 1980: 2). Peker'in biraz İngilizce bildiği ve Büyükelçiye Türkiye'deki anarşik durum hakkında soru sorduğunu raporda yer almıştır. Kaymakam'ın kendisinin Türkiye'deki olayların sorumlusu olarak dış güçleri işaret ettiği de Büyükelçi tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca, Kaymakam gelişmiş dünya ülkelerinin gelişmekte olanlara, özellikle Türkiye olmak üzere, yardım etmesi gerektiğini savunduğunun da altı çizilmiştir. Son olarak da Kaymakam'ın, Batı'nın gerekli desteği Türkiye'ye vermediği takdirde onu kaybedebileceğinden de söz ettiği notlar arasına eklenmiştir. Büyükelçi raporundaki değerlendirmesinde Kaymakam'ın görüşlerini, "derince düşünmeden dile getirilen ifadeler" olarak nitelemiştir (FCO, 9/3054 1980: 2).

3.4. Büyükelçinin Diyarbakır'dan Adana'ya Kadar Yolculuk Notları

Mardin ziyaretinden sonra Diyarbakır'a doğru yola çıkan Büyükelçi, yolun iyi bir durumda ve asfalt olduğu bilgisini not etmiştir. Aslında İngiliz diplomatların Türkiye'de bilgi toplama faaliyetleri alanında maliyeden bayındırlık işlerine kadar çok geniş bir yelpazenin olması (Kocabaşoğlu, 2004: 206), Büyükelçinin yolların durumunu bile yazarak Londra'ya gönderme nedenini açıklamaktadır. Diyarbakır'a ulaştığında bölgede bulunan bir İngiliz petrol şirketi Büyükelçiye yemek ve kalacak yer sağlamıştır (FCO, 9/3054 1980: 3). Öğleden sonra, emekliliğine az kalan şirket yöneticisi tarafından petrol sondaj çalışmasını seyretmek amacıyla araziye götürülmüştür. Daha sonra, tekrar Diyarbakır'a dönüp şehirde bir turistik gezi yaparken eski surların bulunduğu bölgede Diyarbakır Emniyet Müdürü ile karşılaşmıştır (FCO, 9/3054 1980: 4). 19. yüzyıl sonunda bölge üzerine şekillenen İngiliz politikasına göre, bölgede İngiliz çıkarlarını korumak yine İngiliz diplomatlarına verilmiş görevlerden birisiydi. Bu bağlamda, Büyükelçinin bölgede bulunan İngiliz petrol şirketine yapmış olduğu ziyaret ve şirketin yetkililerinin de Büyükelçiye göstermiş olduğu ilgi, uzun yıllardan beri devam eden İngiliz politikasının bir tezahürü olduğu yorumunda bulunmak pek de güç değildir (Kocabaşoğlu, 2004: 204).

20 Haziran sabahı ilk olarak Diyarbakır Valisi ile bir görüşme gerçekleştirilmiş daha sonra da Siverek'e doğru yola çıkılmıştır. Büyükelçi, Diyarbakır Valisi Erdoğan Şahinoğlu'nu tasvir ederken 50'li yaşlarda, arkadaşça bir tavra sahip olduğundan bahsetmiş; Türkçesini anlamının diğer iki Vali ile kıyaslandığında daha zor olduğuna değinmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Bölgede bulunan İngiliz petrol firması tarafından Vali'nin yardımsever biri olarak görüldüğünden de bahsedilmiştir. Büyükelçi, ildeki bazı yerel siyasetçilerle Vali'nin arasının açık olduğuna dair söylentiler olduğu ve bunun sebebinin de Vali'nin yerel siyasetçilerin bazı özel isteklerini yerine getirmemesinden kaynaklı olduğuna değinmiştir. Bu sebepten dolayı da, Vali'nin erkenden başka yere tayin edilebileceğini de vurgulamıştır (FCO, 9/3054 1980: 1).

Siverek'ten sonra Adıyaman'a doğru yola çıkmış; İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün kazı yapma izninin bulunduğu Geldibuldu Köyü'ne ulaşılmıştır. Öğleden sonrayı arkeologlarla geçiren Büyükelçiye kazı çevresi gezdirilmiş; o zamana kadar neler buldukları hakkında bilgilendirilmiş ve ileriki kazılarda ne bulunacağına dair arkeologların beklentileri paylaşılmıştır (FCO, 9/3054 1980: 4). Büyükelçi geceyi arkeologlarla beraber Geldibuldu Köyü'nde geçirmiştir.

Büyükelçi, 21 Haziran günü erken vakitte Nemrut Dağı'na çıkmak için yola koyulmuştur. Yolun kötü bir durumda olduğu fakat bazı çalışmaların yapıldığı ve zamanla iyi bir duruma geleceği Büyükelçi tarafından ifade edilmiştir (FCO, 9/3054 1980: 4). Daha sonra Kahramanmaraş üzerinden Adana'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Adana-Kahramanmaraş yolunun asfaltının iyi durumda olduğuna değinilmiş ve hızlı bir şekilde Adana'ya ulaştıkları belirtilmiştir. Burada trafik problemiyle karşılaştıklarını, özellikle Suriye sınırına gitmekte olan Bulgar tırlarının trafiği daha da sıkışık bir hale getirdiği belirtilmiştir (FCO, 9/3054 1980: 4).

Büyükelçi Adana'da herhangi bir resmi ziyaret gerçekleştirip gerçekleştirmediğine dair raporunda bir bilgi belirtmemiş, sadece 22 Haziran günü kahvaltıdan sonra Ankara'ya dönmek üzere Adana'dan ayrıldıklarını yazmış ve ayrıca Adana-Ankara arasındaki yolun iyi durumda olduğunu da notları arasına eklemiştir. Böylece 15 Haziran'da başlayan Büyükelçinin Doğu turu sona ermiştir (FCO, 9/3054 1980: 5).

Sonuç

Büyükelçi raporunda belirttiği üzere 900 kilometresi havayolu ile olmak üzere, yaklaşık olarak 3200 km kat etmiş (FCO, 9/3054 1980: 1) ve 10 ili gezmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Büyükelçi, daha önce de değinildiği gibi, bu ziyareti gerçekleştirmesindeki ilk hedefi olan, coğrafi ve kültürel açıdan Ankara'dan uzaktaki Türkiye'nin bu bölgeleri hakkında ilk elden bilgi sahibi olma hedefini kesin bir şekilde gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Gezmek istediği tüm bölgeleri ziyaret ettiğini dile getirmiştir. Hatta Van ilinde, Vali ile beraber tüm ilçeleri gezme imkânı bulduğuna değinmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Bu gezi esnasında toplumun değişik sosyal katmanlarından birçok insanla konuştuğunu notları arasına eklemiş ve ülke hakkında net bir izlenim elde ettiğini dile getirmiştir. Artık bölgeyi ve insanları daha net bir şekilde tasvir edebildiğine değinmiş ve bu durumun kendisine Ankara'ya zaman zaman bölgedeki olaylar (Aydın ve Yüksel 2015: 316; Lewis 2013: 19) ile ilgili ulaşan raporlara, daha iyi bir bakış açısıyla yaklaşabilme imkânı sunduğunu belirtmiştir (FCO, 9/3054 1980: 1). Açıkçası İngiliz Büyükelçisinin yapmış

olduğu bu yorum İngilizlerin Türkiye'nin en uzak noktalarını bile nasıl yakından takip etmeye çalıştığının en önemli göstergesidir.

Büyükelçi, ikinci hedefi olan bölgede herhangi bir değişiklik olup olmadığını kontrol etme konusundan bahsederken, 1978 yılında İngiliz Büyükelçiliği diplomatı Young'un yapmış olduğu ziyaretten bu yana bölgede pek büyük bir değişiklik olmadığını dile getirmiştir. Bölgenin hâlâ çoğunlukla tarıma dayandığını söylemiştir. Sanayinin çok az olduğuna ve bölgenin birçok kesiminde yüzyıllar öncesinin yaşam tarzının devam ettiğini dile getirmiştir (FCO, 9/3054 1980: 2). Bununla beraber altyapı çalışmalarında biraz ilerleme olduğuna da değinmiş; yolların yapılıyor olduğuna ve elektrik hatlarının yavaş yavaş döşendiğine vurgu yapmıştır. İnsanların şüphesiz eskiye nazaran daha iyi durumda olduklarını da notları arasına eklemiştir. Zenginlik olarak Türkiye'nin batısındaki iller ile bir kıyaslama yapıldığında, çok büyük derecede bir fark olduğu kanısına varmadığını belirtmiştir. Bazı evlerde TV antenleri olduğunu, dükkânların buzdolabı dâhil birçok ürüne sahip olduklarını yazmıştır. Sonuç olarak bölgede gelişmenin sürdüğünü ama gelişme hızının yavaş olduğunu, bu nedenle de bazen fark edilemediğinin altını çizmiştir (FCO, 9/3054 1980: 2).

Bölgeye Büyükelçi seviyesinde yapılan bu ziyaret İngiltere'nin Türkiye'deki gelişmeleri dikkatle takip ettiğinin açık bir göstergesidir. Şüphesiz, Büyükelçinin bölge hakkında Londra'ya aktardığı bilgi, İngiliz Dışişlerinde yapılan detaylı analizler sonrasında, Türkiye'ye karşı uygulanacak politika da etkisi olmuştur. Gözden kaçırılmaması gereken husus, uluslararası güçlerin Türkiye'nin en ücra köşelerine bile göstermiş olduğu bu ilgidir. Nitekim İngiliz Büyükelçi Paul Laurence'ın raporunda da değindiği gibi bu gezi İngiltere'nin bölgeyi analiz etmeye çalıştığı ilk girişim değildi. Çünkü 1965 yılında İngiliz Büyükelçiliği diplomatlarından Pemberton-Pigott'ın bölgeyi gezdiği ve daha sonra 1978 yılında yine İngiliz Büyükelçiliği diplomatı Tom Young'ın bölgedeki gelişmeleri takip ettiği Laurence'ın raporundan anlaşılmaktadır (FCO, 9/3054 1980: 2). Bu duruma bakılarak İngiliz Büyükelçinin 1980 yılında gerçekleştirmiş olduğu bu gezinin, İngilizlerin bölgeye olan son gezisi olmayacağı tahmin edilebilir. İleriki yıllarda yeni İngiliz arşiv belgelerinin araştırmaya açılmasıyla İngilizlerin bölgeye olan ilgisinin nasıl devam ettiği ortaya çıkacaktır.

Kaynaklar**İngiliz Milli Arşivi (The National Archives)****Foreign Office, Central Department and Foreign and Commonwealth Office:**

A-) FCO 9/3053 (1980), *Internal Political Situation in Turkey*.

B-) FCO 9/3054 (1980), *Internal Political Situation in Turkey*.- Tour of South East of Turkey-June, 1980.

C-) FCO 9/3055 (1980), *Internal Political Situation in Turkey*.

D-) FCO 9/3058 (1980), *Turkey: Country Assessment Paper*.

Diğer Kaynaklar:

Aydın, Suavi-Taşkın, Yüksel. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Coşkun, Yasin. (2016). "İngiliz Belgelerinde 12 Eylül Süreci". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal Of International Social Research*- 9(42). 530-535. *Hürriyet*, 12 Eylül 1980.

Işıктаş, Erkan. (2016). "Bazı Arşiv Kaynaklarına Göre Siirt'te Misyonerlik Faaliyetleri". *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Sempozyumu*. E-kitap, 185-196.

Kocabaşoğlu, Uygur. (2004). *Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lewis, Bernard. (2003). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.